

ЎЗГАЛАР МУЛКИНИ ТАЛОН-ТАРОЖ ҚИЛИШ БИЛАН БОҒЛИҚ ЖИНОЯТЛАРНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШДА ҚОНУНИЙЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ

Мусурмонов Зиёдулла Махмудович

Жиззах вилояти Транспортда хавфсизликни таъминлаш
бошқармаси бошлиғи ММИ бўйича ўринбосари

Орзикулов Баходир Ином ўғли

Жиззах вилояти Транспортда ХТБ ЖКБ
тезкор вакили

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13944815>

Аннотация: Мазкур мақолада ўзгалар мулкани талон-тарож қилиш билан боғлиқ жиноятларнинг объектив томон белгилари, ушбу жиноятларни тергов қилишдаги босқичлари ҳамда қонунийлик принципining зарурлиги таҳлил қилинган бўлиб, бу борада олимларнинг фикрлари ўрганилган.

Калит сўзлар: Босқинчилик, талончилик, товламачилик, жиноят объекти, жиноятнинг объектив томони, қурол, шахс, зўрлик ишлатиб, талон-тарож.

«Талон-торож қилиш» атамаси ўзгалар мулкига қарши босқинчилик (Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 164-моддаси), товламачилик (165-модда), талончилик (166-модда), ўзганинг мулкани ўзлаштириш ёки растрата қилиш йўли билан талон-торож қилиш (167-модда), фирибгарлик (168-модда) ўғрилик (169-модда) жиноятлари учун жавобгарлик белгиланган нормаларнинг диспозицияларида қўлланилган. Бу моддаларда назарда тутилган талон-торож шаклларининг барча зарурий белгиларини тўлиқ қамраб оладиган талон-торож тушунчасига таъриф бериш жуда қийиндир. Х.Р.Нурмановнинг фикрича, талон-торож қилиш - ўзганинг мулкани ёки мулкый ҳуқуқларини қасддан, қонунга ҳилоф равишда ғараз ниятларда, қайтариб бермаслик мақсадида мулк эгасига ёки мулк учун жавобгар шахсга ёхуд мулкнинг ғайриқонуний эгалланишига тўсқинлик қилган шахсга зўрлик ишлатиб ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб ёки зўрлик ишлатмасдан, яширин равишда айбдорнинг ўз ихтиёрига ёки бошқанинг ихтиёрига олинишидир. Талон-торожга берилган таърифларнинг кўпчилигида тарихий ривожланишининг кейинги босқичида мулкни қонунга ҳилоф тарзда олиб қўйиш, мулкдор ёки бошқа мулк эгасидан, уларга моддий зарар етказиш каби белгиларни ҳам кўрсатиб ўтилган.

Шунингдек, М.Х. Рустамбоевнинг фикрига кўра, талон-торож қилиш ўзгалар мулкни ўз фойдаси, бошқа шахслар фойдасига қонун хилоф тарзда ва бепул ўзига қаратиб олишдир. Р.Қабулов талон-торож қасддан, ғаразли, ҳуқуққа хилоф ва ўрнини қопламасдан, ўзгалар мулкни эгаллаб, мулкдор ёки бошқа мулк эгаси ихтиёридан, уларга моддий зарар етказиб олиб қўйишдир деб таъкидлайди. Биз Р.Қобиловнинг бу фикрига қўшилган ҳолда, ЖК Махсус қисми тегишли моддаларида кўрсатилган ҳамма жиноятлар қандайдир даражада давлат ёки жамоат манфаатларига ёки фуқароларнинг қонун билан қўриқланадиган ҳуқуқ ва эркинликларига қандайдир даражада зарар етказади. Шу сабабли мулкни талон-торож қилишнинг баъзилари содир этилиши натижасида моддий зарар, балки шахсларнинг соғлиғига, руҳиятига, жисмоний дахлсизлигига ҳам маълум даражада зарар етказилиши жиноятларнинг зарурий белгиси ҳисобланади. Шундай қилиб Р.Қабулов талон-торожга берган таърифида талон-торож тушунчаси қисман қамраб олган деб ҳисоблаймиз.

Жиноят ҳуқуқида «талон-торож қилиш» атамаси ўзганинг мол-мулкни ўғрилик, талончилик ёки босқинчилик йўли билан қўлга киритиш қамраб олади. Босқинчиликда мулкни талон-торож қилиш жиноят таркиби объектив томонининг зарурий белгиси ҳисобланса-да, жабрланувчининг соғлиғига тажовуз қилиш билан боғлиқ бўлиб, объектив томоннинг қўшимча белгиси жабрланувчининг соғлиғидир. Ўзбекистон Республикаси ЖК 164-моддасига кўра ўзганинг мол-мулкни талон-торож қилиш мақсадида ҳужум қилиб, ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлган зўрлик ишлатиб ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб содир этилган пайтдан эътиборан жиноят тамом бўлган деб эътироф этилган.

Шу билан бирга, «талон-торож қилиш» ўғрилик, талончилик ва босқинчиликда мулкни қўлга киритишнинг умумий усули сифатида тавсифланади. Айти вақтда талон-торож қилиш ўғрилик тушунчасидан кэнгроқ тушунча бўлиб, ўғрилик унинг таркибий қисми ҳисобланади.

Ўғриликка хос барча белгиларга эга бўлган талон-торож қилиш қўшимча индивидуаллаштирувчи белгилар билан ҳам тавсифланади. Уларнинг мавжудлиги ўзгалар мулкни талон-торож қилишнинг бошқа шакллари: товламачилик, фирибгарлик, ўзлаштириш, растрата қилиш ва ўз мансаб мавқеини суиистеъмол қилиб талон-торож қилишдан фарқлаш имконини беради. Мулкни ўғрилик йўли билан талон-торож қилишнинг бундай белгилари учта: 1) талон-торож қилиш предмети ҳисобланган мол-мулкка айбдорнинг муносабатини аниқлаш; 2) жабрланувчининг талонторож

қилишга нисбатан бўлган муносабатининг тавсифи, 3) талон-торож қилиш ҳаркатининг моҳияти.

Талон-торож қилинаётган мол-мулкка айбдорнинг муносабати унинг ушбу мол-мулк доимо ўзганики эканлигини билишида ифодаланади. Жиноят ҳуқуқи назарияси ва суд-тергов амалиётида айбдорга ишониб топширилмаган, унинг тасарруфида, қонуний ихтиёрида ёки хўжалик бошқарувида бўлмаган мол-мулк шак-шубҳасиз ўзганинг мулки, деб эътироф этилади. Айбдорга ишониб топширилган ёки унинг қонуний ихтиёрида бўлган мол-мулк талон-торожқилишнинг бир шакли сифатида ўзлаштириш ёки растрата қилишнинг предмети, айбдорнинг хўжалик бошқарувида бўлган мол-мулк эса – ўз мансаб мавқеини суиистеъмол қилиб талон-торож қилишнинг предмети ҳисобланади.

Юқоридаги таърифлардан ҳам кўриниб турибдики, ўзгалар мулкини талон-торож қилиш билан боғлиқ жиноятларини тергов қилиш жараёнларида ҳам қонунийликни таъминлаш ҳамда тергов самарадорлигини ошириш истиқболларига амал қилиш зарур ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев «Қонун бошқарувнинг асосий ва кўп қиррали воситасига айланиши зарур, –деб таъкидлаган эди. Бундай шароитда ҳуқуқни муҳофаза этиш органлари зиммасига катта масъулият юкланади. Уларнинг касб маҳорати ва ахлоқий сифатларига бўлган талаб кескин ошади.

Шундан келиб чиққан ҳолда, суд, прокуратура, ички ишлар органлари тўғрисидаги қонунларни такомиллаштириб бориш зарурати тобора кўзга ташланмоқда. Қонунда бу органларда кимнинг ишлашга ҳаққи бор, у қандай хусусиятларга эга бўлиши керак, унинг жавобгарлиги ва мансаб пиллапоясидан кўтарилиш шартлари ўз аксини топиши керак. Мазкур органларга қўли эгри, порахўр, виждонсиз кимсалар кириб қолишини бартараф этадиган тизимни қонун йўли билан белгилаб қўйиш мақсадга мувофиқдир». Ўзгалар мулкини талон-торож қилиш билан боғлиқ жиноятларни очиш ва тергов қилишда жиноят-процессуал воситалар билан қонунийликни таъминлаш, ушбу фаолиятни ташкил ташкил этиш мазмуни бир қанча атамалар мазмунидан ташкил топганлиги боис ушбу ҳуқуқий атамаларни алоҳида кўриб чиқиш орқали унинг мазмуни англаш имконияти туғилади. Ўзгалар мулкини талон-торож қилиш билан боғлиқ жиноятларни очиш жараёнида муҳим бўлган тергов ҳаракатларни ўтказишнинг бешта босқичини ажратиш мумкин. 1. Жиноятларни аниқлаш босқичи бу жиноят ҳақидаги

дастлабки материалларни ўрганиш бу ўрганиш дарҳол ёки узоғи билан 10 кун ичида ўрганиб бу материалда жиноят аломатлари бор ёки йўқлигини аниқлаш лозим. Агар мансабдорлик жиноятлари, мулкани ўзлаштириш каби жиноятларда бундай жиноят аломатлари аниқланиши билан дарҳол жиноят ишини қўзғатилади. 2. Жиноят ишини қўзғатишбосқичи. 3. Кечиктириб бўлмайдиган тергов ҳаракатларини ўтказиш босқичи. 4. Гумон қилинувчини аниқлаш. 5. Шахсни ишда айбланувчи тариқаси иштирок этишга жалб қилиш.

Жиноятларни тергов қилишни ташкил этиш ва тергов қилишни ташкиллаштиришнинг самарадорлигини таъминлаш учун: тергов-тезкор гуруҳининг ҳодиса содир бўлган жойга имкон борида, тезроқ етиб келиши, жиноят иши қўзғатиш ва дастлабки тергов ишларини бошлаш тўғрисида тезкорлик билан қарор қабул қилиш, барча зарур куч ва воситаларни кечиктирмай ишга жалб этиш, ўтказиладиган тергов ҳаракатлари ва тезкор-қидирув тадбирларни танлаб олиш, тергов тадбирларининг, тезкорлиги, узлуксизлигига риоя қилиб, уларни барча тергов-тезкор гуруҳининг таркибидан фойдаланган ҳолда кенг миқёсда ўтказиш, ўта кам вақт сарфлаган ҳолда имкон борида кўпроқ маълумот йиғиш ва уларни қайд этиш мақсадида техник воситаларни қўллаш, бирга иш юритаётган органларга тезкорлик билан маълумот узатиш, муайян маълумотдан хабардорларни тезда тадқиқ этиш учун мутахассис ва экспертлар ёрдамидан ҳар томонлама фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, тергов жараёнида фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини доимий равишда ҳимоя қилиниш ҳуқуқини таъминлаш механизмини шакллантириш шарт ва зарур. Бунинг асосий сабаби Конституциямизда белгилаб қўйилган ҳуқуқ ва эркинликларимизнинг давлат томонидан кафолатланганлигининг исботи бўлар эди..

